

Ежелгі адамдар және олардың тұрмысы

Адам жаратылысы туралы қазіргі кезде басты екі теория бар. Олар **креоционисттік** және **эволюциялық**. Креоционисттік теория бойынша адамды құдай жаратқан. Эволюциялық теория бойынша адам миллиондаған жылдарда маймыл тәріздес адамнан қазіргі саналы адамға дейін дамыды.

Қазіргі таңда әрбір адамның осы теориялар бойынша өз пікірлері қалыптасқан, біреулері креоционизмге сенсе, біреулері эволюцияға сенеді. Әрине ол әрбір адамның өз еркі.

Қазақстан тарихы курсына біз эволюциялық теорияға сүйенеміз. Эволюциялық теория бойынша адам өз дамуында үш үлкен сатыдан өтті.

Шамамен 3 миллион жыл бұрын ең алғашқы **гоминидтер** пайда болады.

Гоминид дегеніміз маймыл тәріздес адамдар. Олардың маймылдан немесе басқа жануарлардан ең басты айырмашылығы – еңбек құралдарын жасай білуі.

Адам дамуының ең бірінші сатысы - ол епті адам. Немесе **Homo habilis**. Бұл адамның ең басты өкілі – **австралопитек**. Ең алғашқы австралопитектың қаңқасын Танзаниядағы Олдувей шатқалында Луис және Мери Лики деген археологтар, 1964 жылы тауып зерттеген. Олардың зерттеуі бойынша епті адам шамамен 2,5 пен 1,7 млн жыл бұрын пайда болған.

Олар көбінесе ағаштардың үстінде өмір сүріп, терімшілікпен айналысқан.

Келесі сатымызда – тік жүретін адам немесе **Homo erectus**. Бұл адамның өкілдері **питекантроп** және **синантроп**.

Питекантропқа келетін болсақ, оның қаңқасын француз археологы Эжен Дюбуа 1891ж Ява аралында қазып тапқан.

Питекантроп шамамен 1 млн жыл бұрын өмір сүрген. Айтпақшы дәл осы питекантроп Қазақстан жерінде пайда болған ең бірінші адам. Олардың еңбек құралдары Ашель кезеңінің тұрақтарында табылды.

Тік жүретін адамның келесі өкілі Синантроп немесе оны Қытай адамы деп те атайды, себебі оның қаңқасы 1927 жылы солтүстік Қытайдағы Чжоукоудянь үңгірінде табылды. Бұл адам шамамен 500 және 200 мың жыл бұрын өмір сүрген.

Келесі даму сатысындағы адам – Неандерталь. Бұл адам ғалымдардың пікірінше тік жүретін адам мен саналы адамның арасындағы өтпелі адам түрі. Неандертальды алғаш рет 1856 жылы Германиядағы Неандерталь деген жерден тапқан. Бұл адам өкілі шамамен 200 және 35 мың жыл бұрын өмір сүрген, ол тік жүретін адамға қарағанда әлдеқайда дамыған болған. Еңбек құралдары және қару-жарақтары күрделі келген.

Кезекті адам өкілі – саналы адам немесе **Homo sapiens**. Ең алғашқы саналы адамдарды **Кроманьон** деп атаған. Себебі оны 1868 жылы Франциядағы Кро-Маньон үңгірінен Луи Ларте деген археолог тапты. Кроманьон адамының басқа адамдардан ең үлкен ерекшелігі – ол ойлау қабілетінің өте жақсы дамығандығы және анық сөйлей алуы.

Сұрақ – жауап

(Ежелгі адамдардың қалыптасуы)

1. Адамға ұқсас тіршілік иелері гоминидтер өмір сүрген мерзім: **2,5 млн. жыл бұрын**
2. Осы дәуірдің бас кезінде адамдар еңкіш тартып, бүгіліңкіреп жүрсе, дәуірдің соңына қарай тік жүре бастады: **Палеолит**
3. Адам тектес маймылдардың ең жоғары дамыған түрі: **гоминидтер**
4. Ең ежелгі адамға берілген атау: **епті адам**.
5. Жер бетіндегі ең алғашқы адам қаңқалары алғаш рет табылған аймақ: **Шығыс Африкада**
6. Алғашқы адам табылған дүние бөлігі: **Африка**
7. Адамзат дамуының «епті адамнан» кейін пайда болды: **Тік жүретін адам**
8. Питекантроп мен синантроптардың ұқсастығы: **«Тік жүретін адамдар»**
9. «Тік жүретін адам» өкілі: **Питекантроп**
10. Питекантроптың мөлшермен өмір сүрген мерзімі. **1 млн. жыл бұрын**
11. Питекантроптың қаңқасы алғаш рет табылған аймақ: **1891 жылы Ява аралы**
12. Ява аралынан табылған адам қаңқасы: **Питекантроп**
13. Қазақстан аумағында өмір сүрген алғашқы адамдардың замандасы: **Питекантроп**
14. Қазақстан аумағында алғашқы адамдардың шамамен пайда болған мерзімі: **1млн. жыл бұрын**
15. Қазақстан аумағында 1 млн. жыл бұрын пайда болды: **алғашқы адамдар қоныстары**
16. Питекантроптан кейінгі адам атауы: **Синантроп**
17. Ежелгі «Тік жүретін адам» өкілі: **Синантроп**
18. Қытай адамы» атауы берілген ежелгі адам: **«Синантроп»**
19. Синантроптың қаңқасы алғаш рет табылған аймақ: **Солтүстік Қытай**
20. Синантроптың мөлшермен өмір сүрген мерзімі: **б.з.б. 500-200 мың жыл бұрын**
21. Б.з.б. 200-35 мың жыл бұрын өмір сүрді: **Неандертальдықтар**
22. Неандертальдықтар өмір сүрген мерзім: **200-35 мың жыл бұрын**
23. Неандерталь адам алғаш рет табылған аймақ: **Германия**
24. Тесіктас үңгірінен табылған: **Неандертальдық**
25. 1938 ж. Өзбекстаннан неандертальдық баланың сүйегі табылған үңгір: **Тесіктас**
26. Адамзат дамуының сатылық тізімінен алынып тасталған адам: **Неандерталь**
27. Бұдан 40-30 мың жыл бұрын өмір сүрген адам: **«Саналы адам»**
28. Адам баласы дамуының жаңа кезеңі басталды: **Б.з.б 40 мыңжылдықта**
29. «Епті адам» «саналы адамға» айналған мерзім: **40-30 мың жыл бұрын**

30. «Саналы адам» сүйегі алғаш рет табылған үңгір: **Кро-Маньон**
31. «Саналы адам» сүйегі алғаш рет табылған өңір: **Батыс Еуропа (Франция)**
32. Өзінің ой -санасы жетілген адам: **Саналы адам**
33. Кейінгі палеолит дәуірінде қазіргі адамдарға ұқсас қалыптасқан адам: **Саналы адам**
34. Адам баласының бет бейнесі, санасы қалыптасқан уақыт: **Кейінгі палеолит**
35. Тік жүруді, анық сөйлеуді меңгерді: **«Саналы адам»**
36. Бұрынғы адамдарға қарағанда көптеген ірі жетістіктерге жеткен ежелгі адам: **«Саналы адам»**
37. «Саналы адамдар» кезінде өлген адамдарын жерлегенде : **түрлі әшекей заттарын бірге көмген**
38. Рулық қауым шықты: **кроманьон адам тұсында**
39. «Епті адамнан» «Саналы адамға» дейінгі адам дамуының кезеңі тән дәуір: **Палеолит**
40. Саналы адам қалыптасып, рулық қауым пайда болған кезең: **Кейінгі палеолит**

Ежелгі адамның қоғамдық құрылысы және дініне тоқтайық.

Епті және тік жүретін адамдардың тұсындағы қоғамдық ұжым – **тобыр** болған. Тобырлық ұжымның ерекшелігі – ол туыстық қатынастардың ажыратылмауы.

Ал саналы адамның тұсында – **рулық** ұжым пайда болды. Рулық ұжымның басты ерекшеліктерінің бірі – ол туыстық қатынастардың ажыратылуы. Бір рудың ішіндегі адамдарға бір бірімен некелесуге тыйым салынған. Оны **экзогамия** деп атайды. Алғашқы рулық қауымда аналық ру үстемдігі басым болған. Немесе оны **матриархат** деп атаймыз. Оған дәлел ретінде археологтардың көптеп тапқан сүйек немесе тастан жасалған әйел бейнелері.

Рулар көп жағдайда бірігіп **тайпалық одақтарды** құрған.

Ал енді ежелгі адамдардың дініне келетін болсақ, оларда **анимизм, фетишизм, тотемизм және зоопатрия** туралы түсініктер болды.

Әрқайсысына жеке тоқтайық.

Анимизм – қан мен жанды байланыстыру сенімі. Басқаша айтқанда әруақтарға немесе рухқа сену.

Тотемизм – адамдардың шығу тегін жануарлармен байланыстыру. Әлі күнге дейін көптеген мәдениеттерде ондай наным-сенім бар. Мысал ретінде ерте ортағасырларда түріктілдес халықтар өз шығу тегін – көк бөрі қасқырмен байланыстырған.

Зоопатрия – аң-құстарға тікелей табыну. Ежелгі адамдар аңшы болғандықтан, оларда жануарларға деген құрмет өте үлкен болды. Көптеген үңгірде салынған жануарларға қарап адамдардың оларға табынғандығын көрсек болады. Қазіргі кезде зоопатрияның жақсы көрінісі үнділердің индуизм дінінде орын тапқан. Оларда сиыр қасиетті жануар болып есептеледі. Сиырдың етін жеуге қатаң тыйым салынған.

Фетишизм – жансыз затқа табыну ғұрпы. Яғни ежелгі адамдар жануарлардан басқа, ай немесе күнге, отқа және тағы басқа заттарға оларды қасиетті деп табынған.

Сұрақ – жауап

(Ежелгі адамдардың өмірі мен еңбек құралдары)

1. Мұз басу дәуірі деп аталған кезең: **Палеолит**
2. Жер бетінің күрт суып бастауы басталды: **100 мың жыл бұрын**
3. Мұз дәуірі аяқталған мерзім: **13 мың жыл бұрын**
4. Осыдан мөлшермен 13 мың жыл бұрынғы іргелі өзгеріс: **Мұздықтар ери бастады**
5. Жер бетінің күрт сууына байланысты алып мұздықтар пайда болған аймақтар: **Еуропа мен Азияның солтүстігі**
6. Ғалымдардың есептеуінше мұздардың қалыңдығы: **2 км**
7. Ежелгі адамдардың тұңғыш баспаналары: **Үңгірлер**
8. Ертедегі адамдардың маймылдар мен жануарлардан басты айырмашылығы: **Еңбек құралдарын жасай білуі**
9. Алғашқы адамдардың жануарлар дүниесінен бөлініп шығуына әсер еткен: **еңбек құралдарын жасауды игеру**
10. Әлем бойынша ең көне тас құралдар табылды: **Танзаниядағы Олдувай шатқалы**
11. Тастан жасалған еңбек құралдары: **чоппер, чоппинг**
12. Тастан жасалған еңбек құралдары: **пышақ, найзаның ұштары, бұрғы, қашау, балға, кескіш**
13. Қазақстан жеріндегі ең көне тас құралдардың жасалған мерзімі: **1 миллион жыл бұрын**
14. Қазақстан жерінен табылған тас тескіш, қырғыш, тескіштер жататын мерзім: **1 миллион жыл бұрын**
15. Ежелгі адамдардың ең әуелде отты қайдан алғанын анықтаңыз: **Найзағайдың түсуінен жанған ағаштан**
16. Алғашқы адамдардың айналысқан кәсібі: **Аң аулау мен терімшілік**
17. Ежелгі адамдарды егіншілік пен мал шаруашылығына алып келген жағдай: **терімшілік пен аңшылық**
18. Ежелгі адамдардың ең алғашқы кәсібі: **Аң аулау мен балық аулау, Терімшілік**
19. Алғашқы қауымдық егіншілікке алып келген жағдай: **Терімшіліктің дамуы**
20. Ежелгі дәуірде терімшілікпен айналысқан адамдар тобы: **әйелдер**
21. Алғашқы адамдардың аулаған аңдары: **Мамонт мен бизон**
22. Палеолиттің аяғына қарай тұқымы құри бастаған суыққа төзімді жануарлар: **Мамонт, мүйізтұмсық, қойға ұқсайтын өгіздің тұқымы**

23. Археологтардың тапқан сүйек пен мүйізден жасалған мүсіндерінде ең көп кездесет бейнелер: **әйелдер бейнесі**
24. Ежелгі адамдардың алғашқы еңбек құралы: **Үшкір тас, Қазғыш таяқ, Шоқпар**
25. Қаратау үңгірінің ежелгі тұрғындары жасаған қару атауы: **чоппинг**
26. Домалақ малтатасты екі жағынан егеп, жүзі өткір, ирек ара сияқты құрал жасаған үңгір тұрғындары: **Қаратау**
27. Қазақстан жеріндегі ең көне тас құралдардың жасалынған мерзімі: **Б.з.б. 800-140 мыңжылдық арасы**
28. Қаратау үңгірінен табылған жуан емес ағашты кесетін еңбек құралы: **жүзі өткір, ирек ара сияқты құрал**
29. Қаратаудағы Қараүңгір мекенінен табылған қыш ыдыстардың түптері боялды: **Қызыл бояумен**
30. Қазақстан жеріндегі ежелгі адамдардың дөңгелек түптері қызыл бояумен боялған қыш ыдыстары табылды: **Қаратаудағы Қараүңгір мекенінен**
31. Шаппак тастар табылған Қараүңгір орналасқан аймақ: **Оңтүстік Қазақстан облысы, Түлкібас ауданы**
32. Тас дәуірінде шұңқыр,сызық, тарак таңбасы сияқты өрнектермен әрленген бұйым: **Ыдыстар**
33. Тас дәуірінде түрлі өрнек салынып, түсті бояумен боялды: **ағаш бұйымдары мен үй заттары**
34. Алғашқы қауым суретшілері сурет салуда пайдаланды: **Ағаш көмір**
35. Алғашқы қауым суретшілері бояу есебінде пайдаланды: **жосаны, көмірді**
36. Қазақстан жеріндегі ежелгі адамдар өлтірген аңдардың денесін боршалап, терісін сыпырған құрал атауы: **чоппер**
37. Аң еті мен ағаш кесу үшін пайдаланылған еңбек құралы: **Чоппер**
38. Ашель заманында пайда болған еңбек құралдары: **қол шапқы мен жарғыш**
39. Қол шапқы мен жарғыш пайда болды: **Ашель заманында**
40. Көлемі 35 сантиметрге дейін жететін, екі жағынан ұсақтап жарып жасалған еңбек құралы: **қол шапқы**
41. Жануарлардың мойнына немесе аяқтарына оралып, құлататын жіп байланған тастар: **Болос**
42. Аң аулауда қолданылған қысқа сапты ағаш найза: **Дротик**
43. Қысқа сапты найза -дротик қолданған кезең: **Палеолиттің соңына қарай**
44. Ұшы сүйектен жасалған сүңгі: **гарпун**
45. Неолит дәуірінің тесілген ұршық басы табылды: **Тобыл өңірінен**
46. Тас дәуірінде пайда болған құралға жатпайтын еңбек құралы: **Дромос**
47. Алғашқы адамдардың киім тігу үшін инені қандай заттан жасағанын анықтаңыз: **Үшкір сүйектен**
48. Алғашқы адамдар сәндік заттарды жасады: **сүйектен**
49. Алғашқы адамдар үшкір сүйектен жасады: **инені**
50. Алғашқы адамдардың киім тігуге жіп орнына пайдаланған материалы: **Жануарлардың сіңірлері**
51. Тас дәуірінде үңгірді мекен еткен алғашқы адамдар төсеніш ретінде пайдаланды: **Аң терісін**
52. Тасты бір жағынан соққылау арқылы сындырып, қыр шығарылған еңбек құралының ғылыми атауы: **Монофас**
53. Тасты екі жағынан сындыра отырып, жүз шығарылған тас құрал атауы: **Бифас**
54. Бір қабат өңделген тас құралдардың жүзін ұсақ ойықтар жасау арқылы өткірлеу әдісі: **Регушь әдісі**
55. Сүйек пен ағаш сапқа өткір жүзді ұсақ қалақша тастарды желімдеп орнатып кескіш құрал жасау әдісі: **Қыстырма**
56. Қарағанды облысынан табылған тас дәуіріне тән қыш ыдыстарда бейнеленген өрнек: **Геометриялық**
57. Палеолит дәуірінде дөңгелек өзектасты шетінен ортасына қарай жүру әдісі: **Нуклеусттік**
58. Палеолит дәуірінің бастапқы кезінде еңбек құралдарын жасауда кең тараған әдіс: **Нуклеус (дөңгелек өзектас)**

(Ежелгі адамдардың қоғамдық құрылысы)

1. Ежелгі адамдардың ұйымы-тобыр қалыптасты: **Ерте палеолитте**
2. Алғашқы адамдардың қоғамдық ұйымы: **Тобыр**
3. Алғашқы тобырда болған адам саны: **20-30**
4. Алғашқы адамдардың тобырға бірігу себебі: **бірлесіп тамақ табу, қорғану**
5. Алғашқы адамдардың тобырдан кейінгі топтасу жүйесі: **Рулық**
6. Туысқан адамдардың ұжымы: **Ру**
7. Саналы адам мен рулық қауым қалыптасқан мерзім: **Кейінгі палеолит**
8. Рулық қауым қалыптасқан мерзім: **Шамамен «саналы адам» тұсында**
9. Рулық қауым толық қалыптасқан мерзім: **Палеолиттің соңғы кезеңі**
10. Алғашқы адамдардың рулық қауымнан кейінгі қалыптасу жүйесі: **тайпа**
11. Тайпалардың өзара қосылуы аталды: **тайпалық одақтар**
12. Рулық-туыстық байланыстар негізінде ұйымдасқан адамдар тобы: **Қауым**
13. Қоғамда алғашқы ірі еңбек бөлінісін туғызған жағдай: **шаруашылықтың егіншілік пен мал шаруашылығы болып бөлінуі.**
14. Тас дәуірінде ру ішіндегі барлық мәселелер шешілді: **Жалпы жиналыста**
15. Палеолит дәуірінде даулы мәселелерді шешіп, мал жаятын жерлерді бөлумен айналысты: **Ақсақалдар**
16. Тас дәуірінде туыстық қатынас анықталды: **Аналық ру арқылы**
17. Тас дәуірінде отбасы ұйытқысы, басты салт -дәстүр ұстанушысы болып саналды: **ана**
18. Рудың құрамына кіретін адамдар арасында некелесуге тыйым салу ғұрпы: **Экзогамия**

19. Рудың басты қасиеттерінің бірі: **Экзогамия ғұрпы**

(Ежелгі адамдардың діни наным сенімдері)

1. Заттай деректер бойынша адамзат тарихының ежелгі кезеңін зерттейтін ғылым: **Археология**
2. Археология атауын алғаш қолданған ежелгі грек ғалымы: **Платон**
3. Бір аймақтағы халықтардың түр-түсіндегі өзгерістерді зерттейтін ғылым: **Тарихи антропология**
4. Адамның шығу тегін даму эволюциялық, адам нәсілдерінің пайда болуы мен сыртқы биологиялық қасиеттерін зерттейтін ғылым: **Антропология**
5. Антропология ғылымы зерттейді: **Адамның сыртқы биологиялық қасиеттерін**
6. Өртүрлі қауымдық топтар негізінде жаңа құрамдағы туыстас тайпаның немесе халықтың қалыптасуы: **Этногенез**
7. Антропология ғылымының бөліну салалары: **Адам морфологиясы, Антропогенез, Расогенез**
8. Расогенез: **Нәсілдерді зерттейтін сала**
9. Антропогенез дегеніміз: **Адам баласының шығу тегін зерттейтін сала**
10. Ежелгі адамдардың өз білімдерін суретті хат арқылы хабарлауы: **Пиктография**
11. Тасқа түсірілген хат суреттер: **Пиктография**
12. Тас, жартас бетіне қашау арқылы сызып, ойып салынған суреттің ғылыми атауын анықтаңыз: **Петроглиф**
13. Алғашқы діни түсініктер: **Анимизм, тотемизм, фетишизм**
14. Адамдардың шығу тегін жануарлармен байланыстырудың ғылыми атауы: **Тотемизм**
15. Ежелгі адамдардың жерлеу ғұрпында өлген адам үстіне қызыл минерал бояу себу сенімінің ғылыми атауы: **Анимизм**
16. Өте ерте заманғы жерлеу ғұрпында қанның жанмен байланысты екенін білдіретін сенім: **Анимизм**
17. Жан мен рухтың барлығына сену: **анимизм**
18. Тылсым күшке сену: **Магия**
19. «Тотемизм» дегеніміз: **Шығу тегін жануарлармен байланыстыру.**
20. Аң- құстарға табыну: **«Зоопатрия»**
21. Ежелгі адамдардың белгілі бір материалды затқа ерекше қасиетті деп табыну: **фетишизм**
22. Археологтардың тапқан сүйек пен мүйізден жасалған мүсіндерінде ең көп кездесетін бейнелер: **әйелдер бейнесі**
23. Ежелгі Қазақстан жеріндегі ертедегі мүсіншілер сүйек пен мүйізден ойып жасаған: **адамдардың бейнесін**
24. Алғашқы адамдардың табиғатқа тәуелділігінен туған: **Құдайға сыйыну**
25. Қазақстан жеріндегі ежелгі адамдарда діни түсініктер байқалды: **Неандертальдық адамдардың жерлеу ғұрпынан**
26. Діни түсініктердің пайда болуынан мәлімет беретін: **Неандертальдықтардың жерлеу ғұрыптары**